

تحلیل جرم‌شناختی تخریب جنگل و تصرف منابع طبیعی با رویکرد پیشگیرانه (مورد مطالعه: استان کهگیلویه و بویراحمد)

فیروز محمودی جانکی^۱، رحیم عسکری کمهری^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۵/۲۴

چکیده

زمینه و هدف: تجاوز به منابع طبیعی مفهومی عام است که همه ساله خسارات جبران‌ناپذیری را به دنبال دارد. پژوهش حاضر با هدف شناسایی مهم‌ترین علل و عوامل وقوع جرائم علیه جنگل و تصرف عدوانی منابع طبیعی و تغییر کاربری آنها در استان کهگیلویه و بویراحمد و نحوه جرم‌انگاری تخریب جنگل و تصرف منابع طبیعی در قوانین جزایی ایران انجام شد.

روش: منابع لازم برای انجام پژوهش حاضر، با رجوع به منابع کتابخانه‌ای و مصاحبه با کارشناسان منابع طبیعی و قضات دادگستری گردآوری شد. اطلاعات مورد نیاز به صورت فیش‌برداری از کتاب‌ها، نشریات تخصصی، نمایه نشریات و مقالات علمی - تخصصی گردآوری شد. مصاحبه با کارشناسان، ماموران یگان حفاظت و کارشناسان حقوقی اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان کهگیلویه و بویراحمد و قضات دادگاه بدوی و تجدیدنظر، وکلا و کارشناسان رسمی دادگستری استان از دیگر ارکان جمع‌آوری اطلاعات پژوهش بودند.

یافته‌ها: به نظر می‌رسد فقر فرهنگی و اقتصادی، پایین بودن میزان مجازات مجرمان، افزایش جمعیت، کمبود اراضی کشاورزی، ضعف مدیریتی و نبود نیروهای متخصص و متعهد در ادارات منابع طبیعی و همچنین تناسب نداشتن امکانات و بودجه ادارات منابع طبیعی در برابر وسعت منابع طبیعی، از مهم‌ترین عوامل دامن زنده به تخریب منابع طبیعی در استان هستند که برای جلوگیری از این تخریب و تصرف باید این علل و عوامل مرتفع شوند.

نتایج: اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی در خصوص اهمیت جنگل‌ها و منابع طبیعی، به‌روز و یکپارچه کردن قوانین مرتبط با حوزه منابع طبیعی و جنگل، افزایش میزان مجازات این جرائم، خارج شدن مدیریت ادارات منابع طبیعی از جهاد کشاورزی و مستقل شدن آن به لحاظ ساختار اداری و نظارت بیشتر بر عملکرد دولت، از جمله نتایج به‌دست آمده در پژوهش حاضر است.

واژگان کلیدی: منابع طبیعی، جنگل، تخریب، تصرف، قانون، جرم.

۱. دانشیار حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: firouzmahmoudi@ut.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، ایران.

مقدمه

در بیشتر کشورهای در حال توسعه در اثر تبدیل (تغییر کاربری) عرصه، گسترش بی‌رویه شهرها، توسعه غیر اصولی صنعت، رشد فزاینده جمعیت و فقدان برنامه‌ریزی مناسب برای نگهداری منابع طبیعی و جنگل‌ها، سطح این عرصه‌ها کاهش یافته و در خطر نابودی قرار گرفته است. خسارت‌های ناشی از این تخریب‌ها به شکل‌های گوناگون از قبیل: جاری شدن سیلاب و شسته شدن خاک، پرشدن سریع مخازن سدها از رسوبات آبرفتی، افت سطح آب‌های زیرزمینی، نابودی خاک‌های حاصل‌خیز، تغییرات نامطلوب آب و هوایی و کاهش فرآورده‌های جنگلی و مرتعی، به هم خوردن تعادل محیط زیست و به مخاطره افتادن روند طبیعی آن و حیات وحش، گسترش بیابان‌ها و کویرها و مانند آن، ظاهر می‌شود. همین موضوعات باعث شد تا جرم‌شناسی سبز به عنوان رویکردی نوین در اوایل دهه ۱۹۹۰ در میان بیشتر جرم‌شناسان انتقادی آمریکا ظهور پیدا کند.

اصطلاح جرم‌شناسی سبز نخستین بار توسط مایکل لینچ در سال ۱۹۹۰ ابداع شد و امروزه به طور گسترده‌ای به عنوان توصیف و تشریح پژوهش‌های جرم‌شناسانه که به طور خاص بر موضوعات مربوط به آسیب‌های زیست‌محیطی تمرکز می‌کند، پذیرفته شده است. در کنار اصطلاح جرم‌شناسی سبز، اصطلاحات دیگری نیز به کار برده می‌شود که هر کدام به رویکرد خاصی اشاره دارد و هدف مبدعان آن تمایز گذاشتن میان حوزه‌های مختلف جرم‌شناسی است. اصطلاحاتی از قبیل جرم‌شناسی زیست‌محیطی و جرم‌شناسی حفاظتی محیط زیست (گرچی فرد، ۱۳۹۵، ص ۲۳-۲۵). مهم‌ترین علل تخریب منابع طبیعی افزایش جمعیت، افزایش نیازها، نظام‌های مدیریتی و سازمانی، قطع بی‌رویه درختان، تبدیل به کاربری‌های زراعی، چرای بی‌رویه و زودرس و نامنظم و اقدامات توسعه‌ای و عمرانی و صنعتی است (انصاری و سید اخلاقی شال، ۱۳۸۶، ص ۲۳).

سابقه قانون‌گذاری در ایران چه قبل از انقلاب و چه بعد از آن نشانگر آن است که

قانون‌گذار نسبت به منابع طبیعی توجه داشته است. قانون‌گذار در قانون متمم بودجه سال ۱۳۲۱ اولین گام را در حمایت از جنگل‌های کشور برداشته است. اولین قانون شکار مصوب ۱۳۳۵ می‌باشد که در ۸ ماده تدوین گشته است و بیش‌تر به دنبال راه‌کارهای مناسب برای حفظ شکار و نظارت بر آن است و سازمان مستقلی با عنوان قانون شکار را پیش‌بینی می‌کند. همچنین قانون جنگل و مراتع مصوب ۱۳۳۸ پیش‌بینی سازمان جنگل‌بانی ایران جهت صیانت از جنگل‌ها و مراتع را بر عهده دارد. بررسی نحوه تدوین اصول و روش‌های مقنن بیانگر آن است که قانون‌گذار در گذر زمان به ارزش و تاثیر منابع طبیعی در حفظ حیات بشری پی برده و با وضع ضمانت‌اجراهای کیفی جهت حمایت از این منابع خدادادی اقدام کرده است. جرائم علیه منابع طبیعی شامل دو دسته است: جرائم ارتكابی نسبت به عناصر بی‌جان محیط و نسبت به جانداران که شامل کلیه جانوران و گیاهان می‌شود. بنابراین با عنایت به تاثیر انسان در آسیب‌های زیست‌محیطی منابع طبیعی، لازم است نسبت به تعیین و تعریف مصادیق منابع طبیعی، تاریخچه قوانین تصویب شده در این باره و همچنین جرائم مرتبط با منابع طبیعی شامل تخریب جنگل، آتش‌زدن درختان، شکار گونه‌های کم‌یاب جانداران، شکار بی‌رویه آبزیان بررسی و در خصوص ارایه راهکارهای مناسب جهت حفاظت از این منابع خدادادی اقدام لازم به عمل آید. با این حال، اهمیت این امر در استان کهگیلویه و بویراحمد بیشتر نمایان است.

بیش‌تر مساحت استان کهگیلویه و بویراحمد در دامنه‌ی رشته کوه زاگرس و در دامنه کوه معروف دینار با قله معروف دنا قرار گرفته است. رشته کوه زاگرس در محدوده این استان، پوشیده از جنگل انبوه درختان بلوط و با پراکندگی کم‌تر، درختان بنه (پسته وحشی) و سایر گونه‌ها از قبیل گلابی وحشی (انجک)، ارژن، کلخونگ، کیکم و گون است. آمار به دست آمده از اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان کهگیلویه و بویراحمد در طول دوره ۵ ساله ۱۳۹۰-۱۳۹۴ نشان می‌دهد از مجموع ۴۳۹۵ جرم ثبت شده، بیش‌ترین جرائم مربوط به بریدن و ریشه‌کن کردن و سوزانیدن نهال‌ها، درخت‌ها و تهیه چوب و دغال از منابع

طبیعی و توده‌های جنگلی، موضوع ماده ۴۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع با ۱۳۲۱ فقره پرونده و تخریب و تصرف عدوانی منابع طبیعی، موضوع ماده ۶۹۰ کتاب تعزیرات قانون مجازات اسلامی با ۱۷۴۴ فقره پرونده است. به طوری که تقریباً سه چهارم آمار پرونده‌های جرائم علیه جنگل و منابع طبیعی در استان را موضوع این دو جرم تشکیل می‌دهد. بنابراین پرسش‌های پژوهش عبارت‌اند از اینکه مهم‌ترین علل و عوامل وقوع جرائم علیه جنگل و تصرف عدوانی منابع طبیعی و تغییر کاربری آنها در استان کهگیلویه و بویراحمد کدامند و تخریب جنگل و تصرف منابع طبیعی چگونه و با چه عناوینی در قوانین جزایی ایران جرم‌انگاری شده و چه پاسخ‌هایی به آنها داده شده است؟

پیشینه: جلیوند (۱۳۹۴)، در پژوهش خود با عنوان «بررسی پیامدهای اجتماعی و محیط زیستی قوانین در حفاظت از جنگل‌های زاگرس مرکزی (مطالعه موردی ذغال‌گیری در روستای چاه‌گاه استان چهارمحال و بختیاری)» به بررسی علل و عوامل ذغال‌گیری پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سیاست کیفری در زمینه ذغال‌گیری ناکارآمد بوده است. پروانه و نورالهی (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان «بررسی مناطق مستعد تخریب جنگل‌های زاگرس با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی» به بررسی سطح پوشش زاگرس، موارد استفاده بلوط و علل و عوامل تخریب جنگل پرداخته‌اند. نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد که جنگل‌های نزدیک مناطق تفریحی، نزدیک به جاده‌ها و نزدیک روستاها بیش‌تر در معرض تخریب قرار دارند. سلاح‌ورزی و نصیریان (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان «بررسی ابعاد حقوقی ذغال‌گیری در شهرستان پلدختر» به بررسی علل و عوامل ذغال‌گیری پرداخته که نتایج پژوهش آن نشان می‌دهد علل اصلی ذغال‌گیری، فقر و افزایش جمعیت اهالی منطقه است. حجازی و مهاجری (۱۳۹۱) در مطالعه خود با عنوان «بررسی قوانین زیست‌محیطی ذخایر منابع طبیعی (جنگل‌ها و مراتع)» به بررسی سابقه قانون‌گذاری محیط زیست و موثر بودن یا نبودن آن در ایران پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که میزان مجازات‌های مقرر در قوانین فعلی در مقایسه با آثار تخریب،

ناکارآمد است. فیضی‌راد (۱۳۹۱) در مطالعه خود با عنوان «بررسی منابع طبیعی، میراثی برای آیندگان» به بررسی رفتارهایی که موجب تخریب منابع طبیعی می‌شود پرداخته و نتیجه گرفته که رشد جمعیت و پیشرفت فناوری در چند سال اخیر، انسان را از بهره‌برداری صحیح از منابع طبیعی غافل کرده است. رنجبر و فیضی‌زاده (۱۳۹۵)، در مطالعه خود با عنوان «بررسی روند توسعه معدن مس سونگون و اثر آن در کاهش جنگل‌های ارسباران» با استفاده از سنجش از راه دور به بررسی میزان تخریب جنگل‌ها و مراتع پرداخته و به این نتیجه رسیده که در یک دوره ۱۳ ساله، ۷۶۱ هکتار از اراضی منطقه تخریب شده که سهم جنگل‌ها از این تخریب ۶۷۶ هکتار بوده است.

ادبیات پژوهش: تخریب جنگل‌ها در سراسر جهان وجود دارد و این تخریب به مصیبت بزرگی تبدیل شده است. امروزه قسمت عمده جمعیت کشورهای در حال توسعه که بالغ بر ۵ میلیارد نفر هستند از چوب جنگل‌ها به‌عنوان سوخت استفاده می‌کنند که ۵۰ درصد این جمعیت را زنان فقیر و قسمت عمده آنها را روستاییان و درصدی عشایر و همچنین بومیان قدیمی تشکیل می‌دهد و قسمت زیادی از این جنگل‌ها نیز به دلیل ازدیاد جمعیت به زمین کشاورزی تبدیل می‌شوند. (مصدق، ۱۳۹۱، ص ۳۱). در سطح جهانی عواملی نظیر رشد جمعیت، افزایش فعالیت‌های کشاورزی، احداث بزرگراه‌ها، توسعه شهرها، قطع درختان و بهره‌برداری بی‌رویه از آنها، افزایش آلودگی شیمیایی و بلایای طبیعی از برجسته‌ترین عوامل نابودی جنگل‌ها به شمار می‌رود (شیری، ۱۳۹۲، ص ۲). تخریب و نابودی محیط‌های طبیعی و بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی از مهم‌ترین مسائل کشور است. استفاده صحیح از منابع آبی و خاکی کشور با توجه به شرایط اقلیمی و به‌عنوان یکی از ضروری‌ترین اجزاء محیط زیست و منابع طبیعی با استفاده از توسعه پایدار کشاورزی امکان‌پذیر می‌شود (عمرانی، ۱۳۹۴، ص ۵۶-۵۷).

مشکل اینجاست که در بسیاری از موارد رفتارهای مخرب محیط زیست با ضمانت اجراهای جنایی مواجه نمی‌شوند. صرف نظر از نوع برخورد نظام‌های عدالت کیفری با بزهکاران، چالش مسئولیت کیفری نیز از مسائل مهم است. شناسایی مرتکب ضررهای

زیست‌محیطی مسئله‌ای پرچالش است. یافته‌های پژوهش‌ها نشان می‌دهد که نظام جرم‌انگاری رفتارهای مخرب زیست‌محیطی در دست افرادی است که خود مرتکب جرائم بسیاری در این حوزه می‌شوند. با وجود اهمیت فرایندهای نظام‌مند و نهادهای جهانی در ارتکاب جرائم زیست‌محیطی این مراکز به مثابه بزهکاران اصلی در نظر گرفته نمی‌شوند (وایت، ۱۳۹۴، ص ۱۷۲).

تخریب جنگل‌ها و مراتع و سایر درختان از مهم‌ترین مصادیق این گروه است. قطع درختان و آتش زدن جنگل‌ها و درختان از رایج‌ترین اعمال مجرمانه‌ای است که همه ساله خسارات جبران‌ناپذیری را به دنبال دارد (کناری، ۱۳۹۱، ص ۴۴). نوع آسیب‌هایی که انسان به محیط زیست وارد می‌کند متفاوت است. یکی از آسیب‌هایی که انسان به محیط زیست وارد می‌کند تخریب جنگل است (جزیره‌ای، ۱۳۹۳، ص ۵). در تخریب جنگل دو عامل مؤثر است، یکی عامل طبیعی که از بحث ما خارج است و دیگری عامل انسانی. عوامل انسانی عواملی هستند که به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم به وسیله انسان ایجاد می‌شود و شامل آتش زدن، بریدن و ریشه‌کن کردن درختان جنگل، چرانیدن دام در جنگل، کت و پی زدن درختان جنگل، چرای بی‌رویه در جنگل، راه‌سازی، بهره‌برداری از معادن و دفع پسماند در جنگل است (حجازی و مهاجری، ۱۳۹۱، ص ۹۵).

عرصه و اعیانی کلیه جنگل‌ها و مراتع و بیشه‌های طبیعی و اراضی جنگلی ایران از اموال عمومی یا به تعبیر فقها و قانون اساسی از جمله انفال محسوب و از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای در ادامه حیات اجتماعی و اقتصادی مملکت برخوردار است. ماده یک قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع کشور، اراضی یادشده را متعلق به دولت و اصل چهل و پنجم قانون اساسی در اختیار حکومت اسلامی محسوب کرده است (عباسی، ۱۳۹۵، ص ۱). در بین این عرصه‌های منابع طبیعی، عرصه‌هایی که مورد تصرف قرار می‌گیرند شامل: ۱- اراضی جنگل؛ ۲- اراضی خالص ملی؛ ۳- زمین ساحلی؛ ۴- زمین‌های موات؛ ۵- اراضی مسلوب المنفعه و ۶- مراتع هستند (احمدی سفیددشتی و جعفری، ۱۳۹۲: ۳).

تصرف از طریق کشت: یکی از مهم‌ترین عواملی که چهره زمین را در بسیاری از قسمت‌های دنیا تغییر داده، پاکسازی جنگل است به طوری که در طول قرن‌ها، به دلیل وابستگی انسان و تأمین نیازهایش، جنگل‌ها به طور مداوم تبدیل و یا تغییر کرده‌اند (ایلامی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۴۰). جنگل‌نشینان به دلیل ثابت ماندن بازده تولیدات کشاورزی و استعداد ناکافی اراضی، اقدام به تغییر کاربری داده و با خشکانیدن درختان و قطع سرشاخه‌ها جهت تأمین علوفه برای دام خویش اقدام می‌کند و با نابودی جنگل زمینه تصرف اراضی حاصل از این تخریب را برای خود یا برای دیگران فراهم می‌کنند (توحیدی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۷۶). در کنار عوامل تخریب طبیعی و انسانی نظیر حفاظت نامناسب از جنگل، قطع درختان جنگلی، خشکسالی و کاهش بارندگی که سبب تخریب اراضی حاصل از این تخریب‌ها می‌شود، افزایش سطح زمین‌های کشاورزی به واسطه تخریب جنگل‌ها و مراتع و تصرف این اراضی، عامل مهمی در تصرف اراضی است (امیدی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۲۳).

تصرف از طریق ساخت: پروژه‌های راه‌سازی، علاوه بر این که سبب تخریب جنگل و منابع طبیعی می‌شوند، به تصرف منابع طبیعی نیز کمک می‌کنند به طوری با گسترش مناطق شهری و کشاورزی در مجاورت راه‌ها، گیاهان و جنگل‌ها به تدریج از بین رفته و با خالی شدن اراضی جنگلی و مرتعی زمینه تصرف این اراضی برای ساخت رستوران و مکان‌های رفاهی فراهم می‌شود (هاشمی و نظریان، ۱۳۹۴، ص ۳) و افراد سودجو و فرصت طلب اقدام به تصرف این اراضی می‌کنند (فیضی زاده، ۱۳۹۵، ص ۵).

پاسخ کیفی به جرم تصرف منابع طبیعی: قانون‌گذار برای حفظ و صیانت از منابع طبیعی، برای متصرفان این منابع خدادادی فقط مجازات حبس مقرر کرده است. اگرچه قانون ملی شدن جنگل‌ها در تاریخ ۱۳۴۱/۱۰/۲۷ به تصویب رسید اما حمایت کیفی از اراضی ملی از سال ۱۳۴۶ و با تصویب قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع کشور آغاز شد. ماده ۵۵ قانون مذکور هر گونه تجاوز به جنگل‌ها و مراتع و بیشه و اراضی

جنگل ملی شده را فقط ممنوع اعلام کرد و حسب مورد مشمول مقررات قانون جلوگیری از تصرف عدوانی کرده بود. البته قانون‌گذار در تاریخ ۱۳۴۸/۰۱/۲۰ این ماده قانونی را چنین اصلاح کرد که هر کس به قصد تصرف به منابع ملی ذکر شده در ماده ۱ قانون ملی شدن جنگل‌های کشور تجاوز کند به یک تا سه سال حبس تأدیبی محکوم می‌شود (عباسی، ۱۳۹۵، ص ۴)؛ البته پس از انقلاب اسلامی، قانون‌گذار در ماده ۱۳۴، ۱۳۶، ۱۳۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۶۲، عمده‌ترین مقرر در خصوص تصرف منابع طبیعی را مقرر کرد که با تغییراتی که کماکان اجرایی است به شرح زیر در ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ بازنویسی کرد: «هر کس به وسیله صحنه‌سازی، از قبیل پی‌کنی، دیوارکشی، غرس اشجار و زراعت و امثال آنها در ... سایر اراضی و املاک متعلق به دولت ... به منظور تصرف یا ذی حق معرفی کردن خود یا دیگری مبادرت کند، یا بدون اجازه سازمان حفاظت محیط زیست یا مراجع ذیصلاح دیگر مبادرت به عملیاتی کند که موجب تخریب محیط زیست و منابع طبیعی شود یا اقدام به هرگونه تجاوز و تصرف در موارد یادشده کند (حبیب زاده و کوهی اصفهانی، ۱۳۹۱، ص ۹۹) به نظر می‌رسد که ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵، ماده ۵۵ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع، مصوب ۱۳۴۸ را نسخ ضمنی کرده است (شمس، ۱۳۸۶، ص ۱۳۶).

پاسخ‌های غیر کیفری به جرم تصرف منابع طبیعی: قانون‌گذار در قسمت اخیر ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ علاوه بر مجازات حبس، اعاده وضع به حال سابق را نیز مقرر کرده است. قانون‌گذار در تبصره ۲ ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ مقرر کرده که مدعی تصرف عدوانی می‌تواند تقاضای خلع ید و قلع بنا و اشجار و رفع آثار تصرف را بنماید؛ قانون‌گذار در ماده ۶۹۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ مقرر کرده اشخاصی که به موجب حکم قطعی محکوم به خلع ید از مال غیر منقولی شده باشند و بعد از اجرای حکم مجدداً مورد حکم را تصرف کنند، برای مرتکب هم مجازات حبس و هم رفع تجاوز از ملک مورد تصرف را مقرر کرده است.

روش

منابع لازم برای انجام پژوهش حاضر، با رجوع به منابع کتابخانه‌ای و مصاحبه با کارشناسان منابع طبیعی و قضات دادگستری گردآوری شد. اطلاعات مورد نیاز به صورت فیش‌برداری از کتاب‌ها، نشریات تخصصی، نمایه نشریات و مقالات علمی - تخصصی گردآوری شد. مصاحبه با کارشناسان، ماموران یگان حفاظت و کارشناسان حقوقی اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان کهگیلویه و بویر احمد و قضات دادگاه بدوی و تجدیدنظر، وکلا و کارشناسان رسمی دادگستری استان از دیگر ارکان جمع‌آوری اطلاعات پژوهش بودند.

یافته‌ها

وضعیت جرائم: استان لرنشین کهگیلویه و بویر احمد در نقشه تقسیمات کشوری، از شمال با استان‌های چهارمحال و بختیاری و اصفهان، از شرق با استان فارس، از جنوب با استان فارس و بوشهر و از غرب با استان خوزستان هم‌جوار است و سطحی کمتر از یک درصد مساحت کشور را به خود اختصاص داده است (یوسفی و رحیمیان، ۱۳۹۲، ص ۱۴).

تصویر ۱. نمایی از شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویر احمد در نقشه تقسیمات استانی

الف- کت‌زدن و آتش‌زدن تنه درختان جنگل: از جرائمی که باعث تخریب جنگل در استان می‌شود، یکی کت‌زدن (کندن پوست درخت به صورت نواری باریک که سبب خشک شدن درخت می‌شود) و دیگری روشن کردن آتش در تنه درختانی که کهنسال بوده و قسمتی از تنه آنها خالی شده است. البته اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان (جدول ۱) آمار کلی ارایه کرده است که این دو مورد جرم را تفکیک نکرده است. مطابق آمار ارائه شده، بیشترین مورد این دو جرم در حوزه شهرستان بویراحمد و دنا رخ داده است و این موضوع هم به خاطر پوشش متراکم جنگلی، کوه دنا، آب و هوای منحصر به فرد و گردشگرپذیر بودن این دو شهرستان در فصل بهار و تابستان است.

جدول ۱. وضعیت کت یا پی‌زدن یا روشن کردن آتش در تنه درختان جنگلی^۱

ردیف	شهرستان	ماده قانونی	تعداد پرونده ثبت شده در دادسرا	تعداد پرونده موجود در پاسگاه و کلانتری	جمع
۱	بویراحمد	۴۶	۱۲۷	۸۲	۲۰۹
۲	کهگیلویه	۴۶	۵۸	۱۱	۶۹
۳	گچساران	۴۶	۰	۰	۰
۴	دنا	۴۶	۱۱۶	۰	۱۱۶
۵	چرام	۴۶	۵	۴	۹
۶	بهمئی	۴۶	۰	۰	۰
۷	باشت	۴۶	۱۴	۰	۱۴
۸	جمع	-	۳۲۰	۹۷	۴۱۷

۱. منظور از ماده ۴۶؛ ماده ۴۶ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶ با اصلاحات بعدی است. آمار ارائه شده در این پژوهش مربوط به پنج سال از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان کهگیلویه و بویراحمد.

ب- بریدن و ریشه کن کردن درختان جنگلی: بریدن و ریشه کن کردن درختان جنگلی از دیگر رفتارهایی است که در استان سبب تخریب جنگل می شود. بر اساس آمار ارائه شده، پس از تصرف منابع طبیعی، در میان رفتارهای موجب تخریب جنگل، بریدن و ریشه کن کردن درختان جنگلی، دارای بالاترین آمار است.

جدول ۲. وضعیت بریدن و ریشه کن کردن درختان و سوزاندن نهال و درخت و تهیه چوب، هیزم و

ذغال از منابع طبیعی و توده های جنگلی

ردیف	شهرستان	ماده قانونی	تعداد پرونده ثبت شده در دادسرا	تعداد پرونده موجود در پاسگاه و کلانتری	جمع
۱	بویراحمد	۴۲	۳۴۴	۳۴۰	۶۸۴
۲	کهگیلویه	۴۲	۲۴۳	۳۰	۲۷۳
۳	گچساران	۴۲	۶	۸	۱۴
۴	دنا	۴۲	۲۰۸	۰	۲۰۸
۵	چرام	۴۲	۷۹	۵۲	۱۳۱
۶	بهمنی	۴۲	۳۰	۰	۳۰
۷	باشت	۴۲	۲۸	۰	۲۸
۸	جمع	-	۹۳۸	۴۳۰	۱۳۶۸

در خصوص بریدن درختان جنگلی، مصاحبه شونده شماره ۱ یکی از مهم ترین رفتارهای موجب تخریب جنگل های استان را قطع و بریدن درختان جنگلی جهت ذغال گیری و همچنین قاچاق چوب به خارج از استان ذکر کرد. مصاحبه شونده شماره ۲ تخریب جنگل با قطع درختان توسط بومیان منطقه از عمده دلایل تخریب جنگل های استان برشمرد. مصاحبه شونده شماره های ۳-۶-۱۱-۱۴-۲۳ هم بریدن درختان جنگلی را از عوامل تخریب جنگل های استان می دانند.

مصاحبه شونده شماره ۱۲ قطع درختان و استفاده از چوب آنها جهت تهیه ذغال در کارگاه های ذغال گیری را از عوامل تخریب جنگل می داند. مصاحبه شونده شماره ۱۳ علاوه

بر بریدن و ریشه‌کن کردن درختان جنگلی توسط اشخاص بومی منطقه جهت تهیه ذغال و تصرف اراضی حاصل از این تخریب که خالی از پوشش می‌شود، بریدن و ریشه‌کن کردن درختچه‌ها و گیاهان مرتعی درون جنگل را هم از دیگر عوامل تخریب جنگل می‌داند. مصاحبه‌شونده شماره ۱۵ نظرش این بود که یا عده‌ای جهت زمین‌خواری در جایی که اراضی دارای ارزش بیشتری است اقدام به قطع درختان می‌کنند یا اشخاص بومی منطقه برای تهیه هیزم و چوب و ذغال و احداث کوره ذغال اقدام به قطع درختان می‌کنند. مصاحبه‌شونده شماره ۱۸ نیز بیان داشت که بخشی از جنگل‌های استان توسط روستاییان و ساکنان مناطقی تخریب می‌شود که به علت دسترسی نداشتن به تامین سوخت مناسب برای مصارف خانگی اقدام به قطع درختان می‌کنند و عده‌ای هم به جهت فروش هیزم و ذغال اقدام به قطع درختان جنگلی می‌کنند.

ج- محصولات فرعی یا غیر چوبی جنگل: مصاحبه‌شونده شماره ۳ از دیگر عوامل تخریب جنگل‌های استان را بهره‌برداری بی‌رویه از محصولات فرعی یا غیر چوبی جنگل از جمله بلوط و بنه (پسته وحشی) برشمرد. مصاحبه‌شونده شماره ۲۳ نیز بهره‌برداری بی‌رویه از این محصولات را از دیگر عوامل تخریب جنگل‌های استان می‌داند البته با این توضیح که سابقه استفاده از بلوط به عنوان دارو برای معده و هم استفاده از نان آن، بسیار طولانی است و هنوز هم استفاده می‌شود. حتی مجتمع‌های تولید نان در استان نان بلوط عرضه می‌کنند. جمع‌آوری این محصول جهت این مصارف سبب کاهش زادآوری این درخت جنگلی شده است.

د- ریختن مواد شیمیایی و نفتی پای درختان جنگلی: مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ ریختن مواد نفتی و شیمیایی پای درختان جنگلی جهت خشکاندن آنها را از دیگر عوامل تخریب جنگل‌های استان دانسته است.

وضعیت جرائم ارتكابی علیه جنگل در استان: جرائم ارتكابی علیه جنگل در استان کهگیلویه و بویراحمد و بر اساس عناوین مجرمانه مصرح در متون قانونی عبارت‌اند از: آتش‌سوزی جنگل، چرام دام در جنگل، تهیه و حمل چوب، هیزم و ذغال جنگلی، استفاده از

کوره برای تهیه ذغال، بوته‌کنی و تخریب گیاهان دارویی در جنگل و مراتع و کوهستان‌ها، عملیات راه‌سازی، خطوط انتقال آب و برق و گاز، معادن و کارهای تولیدی و یورد (اسکان موقت) عشایر، که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

الف- آتش‌سوزی جنگل: آمار به دست آمده از اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان (جدول ۳)، تنها شامل آتش‌سوزی‌های عمدی است و آمار دیگر آتش‌سوزی‌ها در آن درج نشده و این یکی از ایرادات وارده است. با این حال مطابق این آمار بیش‌ترین آتش‌سوزی عمدی متعلق به شهرستان دنا است.

جدول ۳. وضعیت آتش زدن عمدی جنگل شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد

ردیف	شهرستان	ماده قانونی	تعداد پرونده ثبت شده در دادسرا	تعداد پرونده موجود در پاسگاه و کلانتری	جمع
۱	بویراحمد	۴۷	۰	۰	۰
۲	کهگیلویه	۴۷	۱	۰	۱
۳	گچساران	۴۷	۰	۰	۰
۴	دنا	۴۷	۳۰	۲	۳۲
۵	چرام	۴۷	۴	۵	۹
۶	بهمنی	۴۷	۰	۰	۰
۷	باشت	۴۷	۰	۰	۰
۸	جمع	-	۳۵	۷	۴۲

عوامل متعددی از جمله سهل‌انگاری شکارچیان، چوپانان، گردش‌گران و معتادان در آتش‌سوزی جنگل‌ها و مراتع دخیل هستند و همچنین برخی اشخاص به قصد تصرف و تصاحب اراضی منابع طبیعی کنار اراضی خود، عمدی جنگل را آتش می‌زنند. بیش‌ترین آتش‌سوزی جنگل‌های استان طی سال‌های گذشته در شهرستان بویراحمد و دنا و مناطق اطراف شهر یاسوج به وقوع پیوسته که به نظر می‌رسد گردش‌گران و چوپانان سبب آتش‌سوزی جنگل‌های این منطقه می‌شوند. البته آتش گرفتن علف‌زارهای خشک کف جنگل

در اثر گرما و دمای بالای خورشید و اصطکاک برگ‌های خشک توسط وزش باد یا گرمای درونی زمین و آتش گرفتن تنه و سر شاخه درختان ارس که مستعد آتش گرفتن است نیز از عوامل فرعی آتش‌سوزی جنگل‌ها هستند (یوسفی و رحیمیان، ۱۳۹۲، ص ۱۳۷).

در مصاحبه با مصاحبه‌شوندگان، همه آنها در خصوص این‌که آتش‌سوزی یکی از رفتارهای موجب تخریب جنگل است و بیشتر هم توسط اشخاص بومی منطقه و گاهی توسط گردش‌گران صورت می‌گیرد نظرشان یکی بود. مصاحبه‌شونده شماره ۱ نظرش این بود که تاخیر در مهار آتش‌سوزی از دلایل بالارفتن خسارت ناشی از آتش‌سوزی است و علت این آتش‌سوزی‌ها را بیشتر از همه فقر فرهنگی، ضعف برخوردهای قانونی، پایین بودن مجازات وضع شده برای این جرائم، فقر مردم منطقه، طمع‌ورزی به اراضی جنگلی که از نظر آنها بلاصاحب است، افزایش جمعیت و کمبود راضی کشاورزی می‌داند. مصاحبه‌شونده شماره ۲ مهم‌ترین عامل تخریب جنگل را توسعه اراضی شهری، روستایی، کشاورزی و گاهی فقر می‌داند.

مصاحبه‌شوندگان شماره ۷ و ۸ و ۲۱ علاوه بر آتش‌سوزی‌های به قصد، آتش روشن کردن چوپانان و گردش‌گران و انداختن ته سیگار روشن در اراضی خشک جنگلی را از عوامل مهم آتش‌سوزی جنگل قلمداد کرده‌اند. مصاحبه‌شونده شماره ۲۱ واگذار نکردن اراضی منابع ملی به اشخاص و خسته کننده بودن روند واگذاری و انتقام‌گیری اشخاص را دلیل دیگر آتش‌سوزی جنگل‌ها می‌داند. مصاحبه‌شونده شماره ۷ آتش‌سوزی درخت ارس (ول) که به گرما و درجه حرارت حساس است را از عوامل آتش‌سوزی جنگل‌ها استان می‌داند.

مصاحبه‌شونده شماره ۱۷، آتش‌سوزی را در تخریب جنگل‌های استان، دارای اولویت اول می‌داند. مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۱۵، ۲۲ و ۲۳ یکی از دلایل آتش‌سوزی جنگل در استان را مشکل نسق اراضی می‌دانند. صاحبان یا وارثان نسق، زمین تحت تملک‌شان را کمتر از میزان سهم آنها در نسق زراعی می‌دانند و به دلیل همجواری اراضی کشاورزی با جنگل، به آتش زدن جنگل روی می‌آورند تا با لخت کردن اراضی جنگلی و مرتعی به تصرف اراضی بپردازند که خالی از پوشش است و سپس ادعای زراعی بودن آن را کنند.

مصاحبه‌شونده شماره ۲۲ دلیل دیگر را مشکلات موجود در عکس هوایی مورد استنادی منابع طبیعی در تشخیص ملی یا زراعی بودن اراضی می‌داند به طوری که یا مشکل از خود عکس‌ها است یا از کارشناسانی که به این عکس‌ها استناد می‌کنند.

ب- چرای دام در جنگل: اداره کل منابع طبیعی استان آماری ارائه کرده که فقط مربوط به چرای بز در جنگل است (جدول ۴). البته به این دلیل آمار چرای دام در جنگل را ذکر نکرده که نخست دام مانند بز ضرری برای جنگل و مرتع ندارد و دوم اینکه دام‌داران دارای پروانه چرا هستند. مطابق این آمار بیش‌ترین جرائم چرای بز در جنگل در حوزه شهرستان‌های کهگیلویه و بهمئی است.

جدول ۴. وضعیت چرای بز در جنگل‌ها و مراتع شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد

ردیف	شهرستان	ماده قانونی	تعداد پرونده ثبت شده در دادسرا	تعداد پرونده موجود در پاسگاه و کلانتری	جمع
۱	بویراحمد	۴۴	۴۴	۱۰۷	۱۵۱
۲	کهگیلویه	۴۴	۲۶۲	۱۲	۲۷۴
۳	گچساران	۴۴	۰	۰	۰
۴	دنا	۴۴	۰	۰	۰
۵	چرام	۴۴	۲	۴	۶
۶	بهمئی	۴۴	۱۴۹	۰	۱۴۹
۷	باشت	۴۴	۵	۰	۵
۸	جمع	-	۴۶۲	۱۲۳	۵۸۵

در خصوص چرای دام در جنگل، مصاحبه‌شونده شماره ۷ این نظر را داشت که چرای دام در جنگل برای علوفه موجود در جنگل و همچنین زدن سر شاخه‌های تازه توسط چوپانان برای دام از عوامل تخریب جنگل است. مصاحبه‌شونده شماره ۹ یکی از رفتارهای موجب تخریب جنگل را چرای دام توسط دامداران می‌داند. همین موضوع سبب از بین رفتن پاجوش‌ها و نهال‌های کوچک می‌شود. مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ و ۱۳ تعلیف غیر مجاز دام را از جمله

عوامل تخریب جنگل می‌داند. مصاحبه‌شونده شماره ۱۵ چرای بز را خیلی مضر می‌داند زیرا علاوه بر این که می‌تواند بر روی دو پا ایستاده و از درختان تغذیه کند، با پای خود ریشه گیاهان را نیز از زمین بیرون می‌کشد.

مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۱۹ و ۲۱ نیز چرای دام را از جمله عوامل تخریب جنگل‌ها می‌دانند. مصاحبه‌شونده شماره ۲۱ یکی از راه‌های جلوگیری از آتش‌سوزی جنگل‌ها را همین چرای به موقع و کارشناسی شده می‌داند زیرا اگر همین علوفه موجود در اراضی جنگلی به موقع و در وقت مناسب چرانده شود، خطر آتش‌سوزی را کاهش می‌دهد.

ج- تهیه و حمل چوب، هیزم و ذغال جنگلی: بیش‌ترین گونه درخت جنگلی استان را درخت بلوط تشکیل می‌دهد. درخت بلوط درختی بسیار محکم و مقاوم و دارای چوبی سخت و دیرسوز است. همین ویژگی سبب تقاضای زیاد برای هیزم و ذغال آن شده است و با وجود ممنوعیت قانونی مبادرت به حمل آن به مناطق هم‌جوار می‌کنند. آمار حمل چوب و هیزم و ذغال، به شرح زیر است (جدول ۵).

جدول ۵. وضعیت حمل چوب، هیزم و ذغال درختان جنگلی

ردیف	شهرستان	ماده قانونی	تعداد پرونده ثبت شده در دادسرا	تعداد پرونده موجود در پاسگاه و کلانتری	جمع
۱	بویراحمد	۴۸	۱۸	۸	۲۶
۲	کهگیلویه	۴۸	۶۵	۱۱	۷۶
۳	گچساران	۴۸	۷	۶	۱۳
۴	دنا	۴۸	۲۲	۰	۲۲
۵	چرام	۴۸	۱۰	۳	۱۳
۶	بهمنی	۴۸	۶۱	۰	۶۱
۷	باشت	۴۸	۲۲	۰	۲۲
۸	جمع	-	۲۰۵	۲۸	۲۳۳

با این که بیش‌ترین مساحت جنگل‌های استان در شهرستان بویراحمد و دنا است ولی بیش‌ترین آمار حمل چوب و هیزم و ذغال مربوط به شهرستان‌های کهگیلویه و بهمنی است. این دو

شهرستان چسپیده به استان خوزستان بوده و بیشتر این هیزم و ذغال‌ها به آن استان قاچاق می‌شود. طبق صحبت مصاحبه‌شونده شماره ۲۳ در بعضی مناطق بویراحمد سفلی که نزدیک به شهرستان کهگیلویه است، عده‌ای دلال، هر گونی ذغال بلوط خوب را به قیمت ۱۰ تا ۲۰ هزار تومان خریداری کرده و در شهرهای هم‌جوار مانند شیراز و اهواز به ۵ برابر می‌فروشند.

استفاده از کوره تهیه ذغال در جنگل، بوته‌کنی و تخریب گیاهان دارویی در جنگل و مراتع و کوهستان‌ها، عملیات راه‌سازی، انتقال خطوط آب و برق و گاز، معادن و کارگاه‌های تولیدی و یورد (محل اسکان موقت) عشایری از دیگر جرائم این موضوع است.

وضعیت تصرف منابع طبیعی در استان: در خصوص تصرف عرصه‌های منابع طبیعی، همانند آمارهای تخریب جنگل در استان، اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان آماری ارائه کرده که این آمار به صورت کلی است و شامل همه مصادیق مرتبط با تصرف منابع طبیعی ذکر شده در ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ از جمله زراعت، غرس اشجار، خانه‌سازی و دیوارکشی است. البته با این وجود، بیشترین آمار را هم همین مصادیق در مقایسه با آمار تخریب جنگل‌ها دارد (جدول ۶).

جدول ۶. وضعیت تصرف منابع طبیعی شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد

ردیف	شهرستان	ماده قانونی	تعداد پرونده ثبت شده در دادسرا	تعداد پرونده موجود در پاسگاه و کلانتری	جمع
۱	بویراحمد	۶۹۰	۴۲۱	۲۸۴	۷۰۵
۲	کهگیلویه	۶۹۰	۱۷۳	۲۱	۱۹۴
۳	گچساران	۶۹۰	۹۹	۷۴	۱۷۳
۴	دنا	۶۹۰	۲۷۴	۴۱	۳۱۵
۵	چرام	۶۹۰	۶۸	۵۳	۱۲۱
۶	بهمئی	۶۹۰	۹	۰	۹
۷	باشت	۶۹۰	۷۸	۰	۷۸
۸	جمع	-	۱۱۲۲	۴۷۳	۱۵۹۵

آمار آرایه شده نشان می‌دهد تصرف منابع طبیعی در دو شهرستان بویراحمد و دنا بیشترین آمار را دارد به این خاطر که این دو شهرستان خوش آب و هوا هستند و در فصل بهار و تابستان مسافران زیادی در این دو فصل به این دو شهرستان مسافرت می‌کنند.

عوامل حقوقی و قضایی ارتکاب جرائم علیه جنگل و منابع طبیعی

الف- رویکرد بین‌المللی در خصوص محیط زیست و منابع طبیعی: در جهان سیاست‌گذاری‌ها و قانون‌های پیشرفته و جدید علمی و شتاب در حرکت، موجب ایجاد قوانین جدید و به روز شده و در مسائل آلودگی و محیط زیست قوانین ارائه دادند. با امضاء و عضویت در کنوانسیون‌های بین‌المللی، ایران ملزم به اجرای قوانین و کنوانسیون‌های بین‌المللی می‌شود. سه تعهد مهم جهانی تنوع زیستی (جلوگیری از نابودی گونه‌ها) و تغییر اقلیم (توجه به گازهای گلخانه‌ای) و بیابان‌زدایی (افزایش سطح بیابان‌ها با مدیریت ناشیانه) که مبانی اولیه برنامه‌ها را تهیه و تدوین کرد و به تصویب رسید اما تا اجرای آن راه درازی است. همچنین، توافق بین‌المللی دیگری به نام منشور زمین به امضاء رسید که شامل دو دستورالعمل در زمینه توسعه پایدار و مشارکت مردم است. توسعه پایدار جنگل و مرتع شامل برنامه‌های مبارزه با جنگل‌زدایی و بیابان‌زدایی، خشکسالی، حفاظت از تنوع زیستی و تقویت سازمان‌های مردم‌نهاد (بهره‌برداری اصولی، بهینه و در حد ظرفیت از منابع و احیا و اصلاح منابع) با تأکید بر استفاده نسل‌های آینده است. مشارکت مردم شامل سه اقدام آموزش همگانی، مشارکت گروه‌ها (جوانان، زنان و جوامع بومی) و تشکل‌های مردم‌نهاد است. در اصل سوم قانون اساسی به مشارکت مردم در تدبیر سرنوشت خود تأکید دارد (جبار زارع و طبرسا، ۱۳۹۴، ص ۱۶).

ب- رویکرد قانون اساسی و اسناد بالادستی در خصوص محیط زیست و منابع طبیعی: قانون اساسی ایران یکی از معدود سندهای بالادستی در جهان است که مقوله حفاظت و

صیانت از محیط زیست را در چنین سطحی از قانون‌گذاری جای داده است. به نظر می‌رسد مشکل اساسی در کشور، عملیاتی نکردن این اصل در قالب قوانین جزئی‌تر (مشخص‌تر) و کارآمدتر و مطابق با شرایط زمانی است (محمودی، ۱۳۹۲، ص ۵۸).

ج- رویکرد قوانین عادی در خصوص محیط زیست و منابع طبیعی: از نقطه نظر سیر قوانین می‌توان گفت قانون جنگل‌ها و مراتع مصوب تیر ۱۳۳۸، تصویب‌نامه قانون ملی شدن جنگل‌های کشور مصوب ۱۳۴۱/۱۰/۲۷، قانون تعیین تکلیف اراضی اختلافی موضوع ماده ۵۶ قانون جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۶۷/۶/۲۲ و قانون حفظ و حمایت از منابع و ذخایر جنگل کشور مصوب ۱۳۷۱/۷/۵ جمله‌گی در راستای حفظ محیط زیست تصویب شده‌اند (داوری، ۱۳۹۱، ص ۲). نقطه عطف مسائل حقوقی و مدیریت منابع طبیعی، قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع در ۱۳۴۱/۱۰/۲۷ بود. از قدیم مدیریت مراتع و جنگل‌ها طبق مشارکت مردم روستایی و عشایر انجام می‌شد و به صورت خرده مالکی، بزرگ مالکی، عرصه‌های جنگلی، خالصه، وقف، حریم و مانند آن بود، اما بدون مطالعات کارشناسی، همه آنها دولتی و ملی اعلام شد (جبار زارع و طبرسا، ۱۳۹۴، ص ۱۳).

د- علل و عوامل قضایی: اولین عامل تاثیرگذار قضایی در گسترش تصرف غیر قانونی اراضی ملی، اختصاص ندادن شعبه ویژه جهت رسیدگی به دعاوی اراضی ملی است. با وجود تاکید روسای قوه قضائیه وقت مبنی بر اختصاص شعبه‌ای در دادگستری برای رسیدگی به پرونده‌های مرتبط با اراضی ملی که در سال‌های ۱۳۷۴، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰ در سه بخشنامه متجلی شده اما این امر کمتر اجرایی شده است. عامل دوم وجود رویه قضایی متعارض میان قضات است. قانون ملی شدن جنگل‌ها سال ۱۳۴۱ را مبنای ملی یا مستثنیات بودن اراضی قرار داده است. اما مشاهده شد که برخی قضات سال ۱۳۶۵ را مبنای احیاء اراضی ملی قرار داده و از کارشناسان رسمی دادگستری اعلام نظر مبنی بر احیاء قبل از سال ۱۳۶۵ را درخواست و بر اساس آن نیز رای صادر می‌کنند. عامل سوم استفاده از

کارشناسان رسمی فاقد تخصص در حوزه تشخیص اراضی ملی در پرونده‌های مربوطه است. تشخیص اراضی ملی از مستثنیات امری تخصصی است و مهم‌ترین ابزار تشخیص اراضی ملی از مستثنیات نیز عکس‌های هوایی موجود از اراضی به سال‌های ۱۳۳۳ و ۱۳۴۴ است. عملکرد دولت: در بسیاری از نقاط جهان نخبگان سیاسی محلی با شرکت‌های تجاری، کارگران و ساکنان بومی همکاری می‌کنند و ضررهایی را متوجه محیط زیست می‌کنند. به‌عنوان مثال در سطح جهانی ممکن است پدیده گرم شدن کره زمین رفتارهای دولت‌ها و شرکت‌ها و چگونگی تأثیر تمامی این متغیرها بر تغییرات اقلیمی را در نظر گیریم. در این مثال دولت خود مجرم است. دولت‌ها با تأسیس سدها جهت تأمین سوخت توربین‌های برق خسارات بسیاری را به محیط زیست وارد می‌کنند. (وایت، ۱۳۹۴، ص ۱۹۲-۱۹۱).

ب- عملکرد منابع طبیعی: تقریباً در همه قوانین مربوط به حفظ منابع طبیعی ملی، هدف از قوانین این حوزه صیانت از ذخایر جنگل و آب‌خیزداری بیان شده است. آموزش‌های ناکافی به محیط‌بانان و نامشخص بودن معیارها و دستورالعمل‌های ضابط بودن ایشان مشکلات اجرایی بسیاری برای محیط‌بانان ایجاد کرده است. همچنین کمبود امکانات و وسایل حفاظتی ضروری برای انجام وظیفه آنها، مشکلات عملی در صیانت از منابع جنگلی و بیشه‌زارهای طبیعی ایجاد کرده است. کمبود نیروهای حفاظتی در سطح کشور به‌ویژه در منطقه جنگلی زاگرس نیز از موانعی است که پیشگیری از جرائم علیه منابع ملی را با چالش مواجه کرده است (داوری، ۱۳۹۱، ص ۶-۷).

نظارت عمومی: نظارت عمومی که در ادبیات دینی و فقهی از آن به عنوان نهاد امر به معروف و نهی از منکر یاد می‌شود به عنوان قوی‌ترین و موثرترین ابزار نظارتی است که همواره می‌تواند از بسیاری از تخلفات عمدی و ناخواسته در حوزه محیط زیست جلوگیری کند (جوهری و زارعی، ۱۳۹۳، ص ۱۶). هر کدام از نهادهای نظارت عمومی می‌توانند در کاهش و یا مقابله با جرائم ارتكابی در حوزه جنگل و منابع طبیعی نقش بی‌بدیلی را ایفا کنند.

نظارت اداری: نهادهای بسیاری در سطوح مختلف با جرائم زیست‌محیطی در ارتباط هستند. البته هر نهاد هم با توجه به شکل جرم مشخص می‌شود. به‌عنوان مثال نهادهای حفاظت از محیط زیست بر مسائل خاکستری حول آلودگی و پسماند تکیه می‌کنند. نهادهای پارک ملی و کمیته حفظ جنگل‌ها به مسائل سبز پرداخته و به دنبال آن حفظ منابع طبیعی، رفاه حیوانات و استفاده از زمین تمرکز می‌کنند. ضابطان قضایی به مثابه نهادهای حفاظت‌کننده از محیط زیست شناخته می‌شوند. برخی از این نهادها عبارت‌اند از: ۱- نهاد حیات وحش و پارک ملی؛ ۲- نهاد حفاظت از پوشش گیاهی بومی و ۳- نهاد حمایت از محیط زیست (وایت، ۱۳۹۴، ص ۲۳۱-۲۳۰).

نظارت قضایی: گرچه در برخی موارد همچون تشخیص منابع طبیعی و مستثنیات آن، موضوع قانون تعیین تکلیف اراضی اختلاف مصوب ۱۳۶۷/۶/۲۲ و نیز ماده ۳۳ اصلاحی قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۸۲/۴/۱ مجلس و تایید مورخ ۱۳۸۶/۴/۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام در خصوص تعیین تکلیف اجرای طرح‌های کشاورزی و غیر کشاورزی بر روی عرصه‌های منابع طبیعی، نظارت مراجع قضایی پیش‌بینی شده است ولی در مواردی همچون تبصره ۲ ماده ۱ قانون حفظ و حمایت از منابع و ذخایر جنگل کشور مصوب ۱۳۷۱/۷/۵ در خصوص طرح‌های مصوب وزارت جهاد کشاورزی و نیز مجوزهای صادره در خصوص تأمین چوب لازم، چنین نظارت قضایی پیش‌بینی نشده است و می‌طلبد به لحاظ اهمیت موضوع قانون‌گذار مقرر دارد به درخواست هر ذی‌علاقه‌ای، موضوع قابل اعتراض در مراجع قضایی باشد (داوری، ۱۳۹۱، ص ۳).

علل و عوامل فردی: علل و عوامل فردی ناظر به افراد جامعه است و دو عامل فقر و بیکاری به‌عنوان عوامل ارتکاب جرائم علیه جنگل و منابع طبیعی توسط افراد در ادامه بررسی می‌شود. **فقر:** نیاز جوامع روستایی و عشایری و بیشتر از آنها جوامع شهری به لبنیات و گوشت قرمز سبب افزایش دام‌داران روستایی و عشایری شده است. افزایش دام و به دنبال آن مسئله

قرق مراتع و جنگل‌ها، دامداران روستایی و عشایر نیازمند خرید علوفه و متحمل هزینه مازاد بر درآمد می‌شوند و در نتیجه باعث فقر اقتصادی دامداران می‌شود و این فقر سبب چرای مناطق قرق و نابودی آنها می‌شود (سرشاد و مقیمیان، ۱۳۹۵، ص ۱۵).

بیکاری: گردشگران طبیعت‌گرد تنها شاخه‌ای از گردشگری هستند که به مشارکت جوامع محلی نیاز اساسی دارند زیرا بهترین و توانمندترین راهنمایان تورهای گردشگری طبیعی کسی نیست جز بومیان ساکن این مناطق که به راحتی می‌توانند هدایت چنین تورهای تخصصی را بر عهده گیرند. همین مسئله در کاهش مهاجرت‌های بی‌رویه روستاییان به کلان شهرها نیز نقش اساسی ایفا می‌کند. چرخ بسیاری از مراکز اقامتی در دورافتاده‌ترین نقاط کشور به حرکت درمی‌آید و باعث اشتغال‌زایی، پایین آمدن نرخ بیکاری در مناطق و ارتقای سطح زندگی و رفاه مردم نزدیک به جاذبه‌های طبیعی خواهد شد. همچنین نبود شغل و بیکاری این مناطق اگرچه سبب رونق گردشگری شده و باعث درآمدزایی می‌شود ولی همین موارد سبب نابودی محیط زیست، جنگل‌ها و مراتع می‌شود (ایمانی خوش‌خو و آروند، ۱۳۹۴، ص ۷).

سرمایه‌داری: جنگل و مرتع از ثروت‌های مهم و ملی کشور که در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و تاریخی است و دارای ارزش اقتصادی با فروش محصولات آن است (جبار زارع و طبرسا، ۱۳۹۴، ص ۲). مرتکبان جرائم عمده زیست‌محیطی را می‌توان در سه دسته کلی بنگاه‌ها و شرکت‌های قانونی، سندیکاها یا گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته و دولت‌ها قرار داد. اگرچه افراد را نیز به نحوی می‌توان از مرتکبان جرائم زیست‌محیطی به حساب آورد، اما این جرائم عمده به صورت نظام‌مند ارتکاب می‌یابد و به تعبیر جرم‌شناسان سبز، ارتکاب آنها ناشی از روابط و مناسبات قدرت در جامعه است. بزهکاران زیست‌محیطی که شامل آلوده‌کنندگان محیط زیست (ریختن زباله‌های صنعتی در طبیعت) می‌شوند نیز به مجرمان یقه سفید تشبیه شده‌اند (گرچی فرد، ۱۳۹۵، ص ۱۴۲).

پیشرفت فناوری: رویکرد دیگر در این زمینه فناوری را مسئول رفتارهای مخرب زیست‌محیطی می‌داند. رشد صنعتی شدن و شیوه‌های نوین تولید یک فرایند یا محصول عوامل فناورانه نیست. انقلاب صنعتی به مدت دو‌یست سال در تسخیر گروه‌های قدرت (دولت‌ها، شرکت‌ها و ارتش‌ها) بوده است. این ایده که فناوری را ریشه تمامی مشکلات می‌داند کم‌کم جا افتاده است. بنابراین اتومبیل، کارخانه، تراکتور، ایستگاه برق، ذغال سنگ، سد و کود خود را به‌عنوان مشکل نشان می‌دهند. پاسخ به این وضعیت در پرتو کاهش فناوری در آینده ممکن است به مثابه سرزنش فناوری تفسیر شود. نظر مخالف با رویکرد مورد اشاره بر این باور است که فناوری شاخص اجتماعی رویه‌های جمعی و ساخته دست بشر است. به اعتقاد برخی متخصصان فناوری ژنتیک، زیست‌شناسانه، انرژی و اطلاعات به خودی خود، خوب یا بد و یا پایدار و ثابت نیستند. بلکه کارایی آنها منوط به شرایط زیست‌محیطی و اجتماعی است که فناوری در آن جا استفاده می‌شود. از این رو بستر اجتماعی استفاده از فناوری و توسعه آن همچنان محل بحث و چالش است (وایت، ۱۳۹۴، ص ۱۷۵).

افزایش جمعیت و کمبود اراضی زراعی و مسکونی: انسان از آغاز حضورش در این کره با تکیه بر منابع طبیعی زندگی کرده و به‌عنوان جزئی از اکوسیستم حیات بیشترین نقش را در تغییرات آن داشته است. او برای تأمین نیازهایش، به ناچار از طبیعت بهره‌برداری و از طرق مختلف روی اکوسیستم‌های طبیعی اثر گذاشته است. وی ابتدا آزادانه در طبیعت تصرف می‌کرد ولی با افزایش جمعیت و شهرنشینی و کاهش منابع با محدودیت مواجه شد و عرف و سنت به کمک او آمد. سپس قوانین، مدیریت و بهره‌برداری از عرصه‌ها ضابطه‌مند شد (جبار زارع و طبرسا، ۱۳۹۴، ص ۲).

فرهنگ: انسان‌های تربیت شده در دامان مکتب، حقوق انسان‌های دیگر که بر اساس اصل اخوت، آنها را برادر خود می‌دانند و نیز حقوق گونه‌های گیاهی و جانوری را حفظ می‌کنند،

این افراد در مصرف منابع اسراف نمی‌کنند بلکه اهل قناعت هستند، اعتقاد به خدا و روز قیامت و این‌که جانشین و امانت دار خداوند هستند، دارند؛ دنیا را مزرعه آخرت دانسته و در حفظ آن کوشا هستند، تولید را علاوه بر تامین زندگی و معاش، عبادت تلقی می‌کنند، بنابراین هیچ‌گاه درصدد سواری مجانی و تحمیل هزینه‌های جانبی تولید و مصرف خود بر دیگران نیستند. در کنار این رهنمودها برخی از مقررات الزامی نیز از جانب شارع تشریح شده است و سازوکارهایی برای ضمانت اجرای آنان قرار داده است. گرچه از نظر غیر دینی هم دانشمندان به ضرورت حفظ محیط زیست رسیده‌اند اما در بسیاری از موارد، با توجه به این‌که آثار فعالیت‌هایی که انسان انجام می‌دهد یا متوجه خود او نمی‌شود و یا در طی زمان طولانی از موارد نیاز به خودگذشتگی و فداکاری وجود دارد. اما این مشکل در سایه تقویت ایمان حل شدنی است و به همین جهت بسیاری از بوم‌شناسان، ضرورت توجه به اخلاق و استمداد از ادیان را با تمام وجود حس کرده‌اند (جوهری و زارعی، ۱۳۹۳، ص ۱۶).

بحث و نتیجه‌گیری

رفتارهای موجب تخریب جنگل و تصرف منابع طبیعی، آتش‌سوزی، چرای دام، بریدن و قطع کردن درختان، راه‌سازی، بهره‌برداری از معادن، خطوط انتقال آب و برق و گاز، دفن پسماند، کت‌زدن، بهره‌برداری از محصولات غیر چوبی، ذغال‌گیری و زراعت، عمده رفتارهای موجب تخریب جنگل هستند که از این رفتارها، راه‌سازی، خطوط انتقال آب و برق و گاز و دفن پسماند که در عملکرد دولت قرار دارند، بیشترین آثار تخریب را دارند و زراعت، غرس اشجار و ساخت خانه، هم رفتارهای موجب تصرف منابع طبیعی است. در واقع تصرف منابع طبیعی چیزی جدای از تخریب جنگل و مرتع نیست، یعنی ابتدا تخریب، چه به صورت رفتار انسانی و چه به صورت عوامل طبیعی صورت می‌گیرد سپس تصرف انجام می‌شود. مهم‌ترین پاسخ‌های کیفری در خصوص جرم تخریب جنگل شامل حبس،

جزای نقدی، ضبط مال و اقدامات تامینی و تربیتی است و پاسخ غیر کیفری عبارت‌اند از: اقدامات جامعه مدنی و مشارکتی. درباره جرم تصرف منابع طبیعی، پاسخ کیفری حبس و پاسخ‌های غیر کیفری هم همان پاسخ‌های غیر کیفری تخریب جنگل بیان شده است. درباره وضعیت جرائم علیه جنگل و منابع طبیعی در استان کهگیلویه و بویراحمد هم مشخص شد که رفتارهای موجب تخریب جنگل در استان بر اساس آمار اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان و مصاحبه‌ها شامل این موارد است: آتش‌سوزی، بریدن و قطع کردن، ذغال‌گیری، راه‌سازی، بهره‌برداری از معادن، چرای دام و بهره‌برداری از محصولات فرعی درختان جنگل و گیاهان مرتعی. رفتارهای موجب تصرف منابع طبیعی زراعت، غرس اشجار، خانه‌سازی و تغییر حد مرز است.

همچنین مشخص شد که فقر فرهنگی، فقر اقتصادی، کمبود اراضی کشاورزی، مشکلات موجود در نسق اراضی کشاورزان، پایین بودن میزان مجازات، نبود مدیران متعهد و متخصص، کمبود بودجه و نیرو و امکانات، زیرمجموعه بودن منابع طبیعی در جهاد کشاورزی که به لحاظ کارکردی هیچ سنخیتی با هم ندارند و سیاسی بازی در عزل و نصب مسئولان منابع طبیعی، از عمده دلایل ارتکاب این جرائم به صورت کلی در استان کهگیلویه و بویراحمد است. پراکنده بودن قوانین مرتبط با این جرائم، به روز نبودن این قوانین، پایین بودن میزان مجازات، عملکرد دولت در حوزه عمرانی و تاسیساتی، کمبود نیرو و امکانات منابع طبیعی، نظارت ناکافی دستگاه قضایی بر عملکرد منابع طبیعی در اجرای آرای صادره و سایر تصمیمات مرتبط با حقوق مردم، بیکاری، سرمایه‌داری، پیشرفت فناوری، افزایش جمعیت، کمبود اراضی زراعی و مسکونی، ضعف فرهنگ‌سازی در زمینه حفاظت و حراست از منابع طبیعی و جنگل‌ها به‌عنوان میراثی برای آیندگان، بی‌اطلاعی و ناآگاهی و عملکرد نامناسب رسانه‌ها از علل ارتکاب این جرائم هستند.

مهم‌ترین عامل، نیاز اقتصادی مردم به برخورداری از زمین کشاورزی برای کشت و کار و

یا تأمین معاش خانواده از طریق قطع درختان جنگل و تبدیل آن به هیزم و ذغال است. نیاز اقتصادی و تقاضای مناسب برای این نوع ذغال ارتکاب این جرم را در سنجش عقلانی پرسود می‌کند. پس از عوامل اقتصادی، فرهنگ ریشه‌دار مردم این منطقه در استفاده آزادانه از جنگل‌ها و تبدیل آنها به مزارع و نیز درک نکردن اهمیت محیط زیست برای حفظ و بقای طبیعت و انسان، زمینه‌ساز وقوع این جرائم شده است.

پیشنهادها

۱- اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی در خصوص اهمیت جنگل‌ها و منابع طبیعی: مصاحبه‌شونده شماره ۱ پیشنهاد کرد طرح‌های مشارکتی با اعطای تسهیلات کم‌بهره به اشخاص بومی مناطق زیر نظر کارشناسان اهل فن واگذار شود تا با این کار و فرهنگ‌سازی و آگاه کردن مردم برای ارزش و اهمیت جنگل و منابع طبیعی با بسیج کردن دستگاه‌های لشکری و کشوری و رسانه‌ها و صدا و سیما، فرهنگ‌سازی صورت گیرد. مصاحبه‌شونده شماره ۲ افزایش برنامه‌های رادیو و تلویزیون در راستای فرهنگ‌سازی که اکنون کوتاه و مقطعی است و فرهنگ‌سازی در راستای اجرای طرح‌های مشارکتی احیای جنگل‌ها و مراتع به طوری که در مناطقی که فرهنگ‌سازی طولانی مدت بوده موفقیت ۷۰ درصدی احیا را داشته است را پیشنهاد کرده است. مصاحبه‌شونده شماره ۳ جایگزینی مجازات تکمیلی را گامی در راستای احیای جنگل‌ها و مراتع و همچنین فرهنگ‌سازی بیان کرده است. مجازات‌های تکمیلی نظیر کاشت گونه‌های جنگلی یا آبیاری گونه‌های کاشت شده را پیشنهاد داده است. مصاحبه‌شونده شماره ۵ اعمال هرچه بیشتر نهادهای مجازات تکمیلی و تعلیق مراقبتی و جایگزین حبس

در آرای قضایی و جدیت در اجرای آن توسط منابع طبیعی برای احیای جنگل‌ها و مراتع و فرهنگ‌سازی را پیشنهاد کرده است.

۲- به‌روز کردن و یکپارچه کردن قوانین مرتبط با حوزه منابع طبیعی و جنگل: مصاحبه‌شونده شماره ۱۱ اصلاح قوانین و ایجاد قانون واحد محیط زیست و منابع طبیعی را پیشنهاد داده است.

۳- افزایش میزان مجازات این جرائم: مصاحبه‌شونده شماره ۱ پیشنهاد کرد قوانین حفاظت از جنگل‌ها و منابع طبیعی اصلاح شود و برخورد مناسب با مجرمان صورت گیرد. مصاحبه‌شونده شماره ۲ اصلاح قوانین و به‌روز کردن آنها خصوصاً از لحاظ قیمت درختان، انتشار مجازات اشخاص در رسانه‌های ملی و استانی را پیشنهاد کرد. مصاحبه‌شونده شماره ۳ اصلاح قوانین خصوصاً افزایش جریمه هر درخت را پیشنهاد کرده است.

۴- خارج شدن منابع طبیعی از جهاد کشاورزی و مستقل شدن آن به لحاظ ساختار اداری: مصاحبه‌شونده شماره ۱ پیشنهاد کرد منابع طبیعی از جهاد کشاورزی تفکیک شود و سازمانی مستقل شود، زیرا هیچ‌سختی با هم ندارند. مصاحبه‌شونده شماره ۱۳ پیشنهاد ارایه آموزش‌های دقیق، جامع و علمی و گسترده به ماموران منابع طبیعی نقش موثری در کنترل و پیشگیری از جرائم را دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۱۶ به کارگیری نیروهای متخصص و متعهد در ادارات منابع طبیعی استان را پیشنهاد کرده است.

۵- نظارت بیشتر بر عملکرد دولت: مصاحبه‌شونده شماره ۱ پیشنهاد کرد همه دستگاه‌های دولتی و لشکری در بحث حفاظت و حراست از منابع طبیعی و اطفای حریق مکلف به همکاری شوند. تسریع در رسیدگی به پرونده‌ها و اجرای احکام صادره در منابع طبیعی از دیگر پیشنهادهای ایشان است. مصاحبه‌شونده شماره ۱۶

جدایی این ادارات از سیاسی بازی‌های دولت را پیشنهاد کرده است. مصاحبه‌شونده شماره ۱۷ بهترین و موثرترین راهکار را پیشگیری وضعی توسط دولت می‌داند.

فهرست منابع

- احمدی سفیددشتی، سجاد و جعفری، اقدس. (۱۳۹۲). تصرف عدوانی اراضی منابع طبیعی. اولین همایش سراسری محیط زیست، انرژی و پدافند زیستی.
- انصاری، ناصر و سید اخلاقی شال، سیدجلال. (۱۳۸۶). نقش عوامل قانونی و تشکیلاتی، مدیریت منابع و گروه‌های اجتماعی در تخریب منابع طبیعی تجدیدپذیر. مجله علمی پژوهشی مرتع، ۱(۴).
- ایمانی خوش‌خو، محمدحسین و آرونه، پونه. (۱۳۹۴). تحلیلی بر اثرات طبیعت‌گردی بر شاخص بیکاری در راستای توسعه انسانی (مطالعه موردی: تالش). دومین کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار، راهکارها و چالش‌ها با محوریت کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و گردشگری.
- پروانه، بهروز و نورالهی، داریوش. (۱۳۹۱). بررسی مناطق مستعد تخریب جنگل‌های زاگرس با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS). نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس.
- توحیدی، مجید و یزدیان، فرشاد. (۱۳۹۴). ارزیابی اثرات طرح ساماندهی خروج دام از جنگل بر جنگل‌نشینان (مطالعه موردی: جنگل عباس آباد). فصلنامه علمی اکوسیستم‌های طبیعی ایران، ۳(۴).

جبار زارع، افسانه و طبرسا، نقی. (۱۳۹۴). نقش و جایگاه منابع طبیعی و انفال در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. اولین کنگره بین‌المللی زمین، فضا و انرژی پاک.

جزیره‌ای، محمدحسین. (۱۳۹۳). نگهداشت جنگل. چاپ چهارم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

جلیلود، حامد. (۱۳۹۱). بررسی پیامدهای اجتماعی و محیط زیستی قوانین در حفاظت از جنگل‌های زاگرس مرکزی (مطالعه موردی: زغال‌گیری در روستای چاهگاه استان چهارمحال و بختیاری). نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس.

جوهری، اکبر و زارعی، فرزاد. (۱۳۹۳). نقش دادستان در حمایت از اراضی ملی از دیدگاه حقوق بین‌الملل محیط زیست. دومین همایش ملی برنامه‌ریزی، حفاظت و حمایت از محیط زیست و توسعه پایدار.

حبیب‌زاده، محمدجعفر و کوهی‌اصفهانی، کاظم. (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل ارکان جرم تصرف عدوانی در حقوق ایران. فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تربیت مدرس، شماره ۴.

حجازی، سید اسداله و مهاجری، الناز. (۱۳۹۱). بررسی قوانین زیست‌محیطی ذخایر منابع طبیعی (جنگل‌ها و مراتع)، مجموعه مقالات سومین همایش ملی مقابله با بیابان‌زایی و توسعه پایدار تالاب‌های کویری ایران. اراک.

داوری، محمد. (۱۳۹۱). چالش‌های قانونی، قضایی و اجرایی پیشگیری از جرائم علیه منابع طبیعی. نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس.

رنجبر، فرهاد و فیضی‌زاده، بختیار. (۱۳۹۵). بررسی روند توسعه معدن مس سونگون و اثر آن در کاهش جنگل‌های ارسباران با استفاده از سنجش از دور و GIS. نخستین کنگره بین‌المللی کاربرد علوم نوین در مطالعات جغرافیایی ایران.

سرشاد، محسن و مقیمیان، ریحانه. (۱۳۹۵). بررسی رابطه فقر اقتصادی و اجتماعی جوامع بهره‌بردار از اکوسیستم‌های مرتعی با تخریب‌یافتگی مراتع، مطالعه موردی منطقه خضر و سیور سمیرم. سومین کنفرانس بین‌المللی علوم و مهندسی.

سلاح‌ورزی، معصومه و نصیریان، علی احمد. (۱۳۹۳). بررسی ابعاد حقوقی زغال‌گیری در شهرستان بلدختر، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس.

شیرینی، سید امیررضا. (۱۳۹۲). ارزیابی طرح‌های جنگل‌کاری و غنی‌سازی در منطقه بویراحمد مرکزی: مطالعه موردی سامان عرفی تولگهی. دانشکده کشاورزی دانشگاه یاسوج.

شمس، احمد. (۱۳۸۶). نظام حقوقی اراضی ملی شده، چاپ سوم. تهران: نشر دادگستر.

عباسی، روح اله. (۱۳۹۵). بررسی عوامل تأثیرگذار در گسترش تصرف غیر قانونی اراضی ملی. دومین همایش ملی پدافند غیر عامل در بخش‌های کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست با رویکرد توسعه پایدار.

عمرانی، بهنام. (۱۳۹۴). توسعه پایدار کشاورزی در راستای حفاظت از منابع طبیعی. نخستین کنفرانس ملی توسعه کشاورزی و زمین سالم. سازمان بسیج مهندسين کشاورزی و منابع طبیعی.

فیضی‌زاد، فرزین. (۱۳۹۵). منابع طبیعی میراثی برای آیندگان. دومین کنگره سراسری در مسیر توسعه علوم کشاورزی و منابع طبیعی.

کناری، عبدالله. (۱۳۹۱). بررسی قوانین مجازات اسلامی در خصوص تخریب منابع طبیعی. نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس. خرم آباد، اداره کل مدیریت بحران استانداری لرستان.

گرجی‌فرد، حمیدرضا. (۱۳۹۵). جرم‌شناسی سبز، چاپ اول. تهران: نشر میزان.

محمدی، جهانگرد. (۱۳۹۲). جرم‌شناسی زیست‌محیطی. چاپ اول. تهران: انتشارات پلک.

مصدق، احمد. (۱۳۹۱). توسعه پایدار و احیای جنگل‌های ایران و جهان، چاپ اول. تهران: انتشارات علم کشاورزی ایران.

وایت، راب. (۱۳۹۴). جرائم زیست‌محیطی فراملی به سوی جرم‌شناسی جهان سوم. حمیدرضا دانش‌ناری، مترجم. چاپ اول. تهران: پلیس بین‌الملل ناجا.

هاشمی، سیدمحمد و نظریان، مهدی. (۱۳۹۴). راهکارهای حفاظت از محیط زیست در طراحی و اجرای پروژه‌های راه‌سازی. اولین همایش ملی توسعه پایدار در راه‌سازی با رویکرد حفظ محیط زیست.

یوسفی، مسعود و رحیمیان، جواد. (۱۳۹۲). سیمای جنگل‌های استان کهگیلویه و بویراحمد. چاپ اول. تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی هنری رایحه هنر پارس..

